

УДК 339.543+339.13(477)

Мокій А.І.*доктор економічних наук, професор,
проректор**Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій***Полякова Ю.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівської комерційної академії***Фільченко І.Ю.***аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Львівської комерційної академії*

МИТНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

CUSTOMS POLICY IN THE SYSTEM OF INTERNAL MARKET PROTECTION

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду митної політики України у процесі її формування та реалізації в сучасних умовах. Проаналізовано особливості та проблем, пов'язані з розвитком окремих галузей вітчизняної промисловості. Виявлено ендогенні та екзогенні фактори впливу на внутрішній ринок країни. На основі проведеного дослідження запропоновано комплекс заходів митного регулювання з метою захисту внутрішнього ринку.

Ключові слова: митна політика, мито, нетарифне регулювання, протекціонізм, Світова організація торгівлі.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена рассмотрению таможенной политики Украины в процессе ее формирования и реализации в современных условиях. Проведен анализ особенностей и проблем, связанных с развитием отдельных отраслей отечественной промышленности. Выявлены эндогенные и экзогенные факторы воздействия на внутренний рынок страны. На основе проведенного исследования разработан комплекс мероприятий в сфере таможенного регулирования с целью защиты внутреннего рынка.

Ключевые слова: таможенная политика, пошлина, нетарифное регулирование, протекционизм, Всемирная торговая организация.

ANNOTATION

Ukraine's customs policy in process of its formation and realization under modern conditions is analyzed in the article. The analysis of peculiarities and problems connected with the development of some domestic industries is conducted. The factors of endogenous and exogenous influences on domestic market are revealed. Complex of measures in the field of customs regulation for protection of the domestic market are proposed on the basis of conducted investigation.

Keywords: customs policy, duty, tariff regulation, protectionism, the World Trade Organization.

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною сучасного етапу глобальної економіки є зовнішньоекономічна діяльність, яка передбачає налагодження міжнародного співробітництва між країнами та вихід на зовнішні ринки конкурентоспроможних підприємств, вироблення державної політики регулювання зовнішньої торгівлі, безпосередньо пов'язаної з митною складовою.

Митна політика є явищем неоднозначним, в якому виокремлюють внутрішню (захист національного товаровиробника, молодих галузей

та національної економіки загалом) і зовнішню (створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання у торговельно-економічному співробітництві) цільові функції. Зовнішня функція передбачає, що держава, встановлюючи певні вимоги та застосовуючи інструменти митного регулювання, повинна враховувати загально-визнані принципи і норми міжнародного митного права.

Отже, від раціональності митного регулювання залежить стимулювання і ефективність міжнародних торговельних зв'язків. За допомогою тарифного та нетарифного регулювання держава може стимулювати ввезення або вивезення відповідних товарів, проводити економічну, науково-технічну, валютно-фінансову політику у зовнішньоекономічній діяльності. Звідси митна політика не зводиться лише до техніки проведення митної справи, це поняття широкіше, охоплює різні аспекти державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-методичні та концептуальні засади формування та модернізації митної політики досліджують такі українські вчені: О. Буланний, І. Бураковський, О. Гребельник, І. Іващук, В. Мартинюк, Т. Мельник, В. Онищенко, І. Пузаков, К. Сандровський, В. Сіденко. Активну участь у висвітленні питань щодо сутності та принципів митної політики беруть І. Бережнюк, Є. Додін, Б. Кормич, А. Мазур, П. Пашко, Й. Рисіч, М. Шульга та інші науковці.

Дослідженням проблем реалізації митно-тарифних відносин та їх практичного розв'язання на сучасному етапі євроінтеграції України присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених. Проте, на нашу думку, актуальним залишається вивчення основних аспектів впливу митної політики як захисного інструменту внутрішнього національного ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування сучасної митної політики України пройшло декілька ваго-

мих етапів, зокрема перший (1991–1993 рр.) характеризувався контролем за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. Другий етап (1994–1995 рр.) був спрямований на наповнення державного бюджету за рахунок оподаткування експортної та імпоротної діяльності. Показово, що саме третьому етапу (1996–1998 рр.) властива протекціоністська зорієнтованість, тобто сприяння захисту національного товаровиробника від іноземної конкуренції. На теперішньому етапі виникає завдання удосконалення системи митно-тарифного регулювання відповідно до європейських та загальносвітових стандартів; дотримання зобов'язань, пов'язаних з участю у Світовій організації торгівлі; впровадженням у дію із 1 січня 2016 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Виклики глобальної конкуренції, участь у міжнародних організаціях з питань міжнародної торгівлі, орієнтація на європейські цінності та агресія з боку Російської Федерації радикально змінюють торговельні відносини з іншими країнами, а саме: прагматичні відносини з країнами СНД, Євразійським Союзом, підготовка вітчизняних виробників до створення Зони вільної торгівлі з ЄС, відповідність вітчизняних товарів європейським стандартам, успішна конкуренція з іноземною продукцією на внутрішньому ринку.

Постановка завдання полягає у виявленні ролі митної політики в системі захисту внутрішнього національного ринку, окремих стратегічно важливих галузей в умовах активного співробітництва з європейськими країнами та наближення реалізації митної політики до чинних світових, зокрема європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі національний економічний розвиток переважно визначається гірничодобувними або низькотехнологічними галузями. До системних проблем, пов'язаних із модернізацією вітчизняної промисловості, належать такі:

1. Загрозлива ситуація для галузей, завантаження виробничих потужностей яких залежить від зовнішнього попиту або зовнішньої кон'юнктури, які чутливі до цін і криз на світових ринках (йдеться про чорну металургію, виробництво мінеральних продуктів, хімічну промисловість). Саме ці галузі є також експортоорієнтованими, зокрема у структурі експорту з України у 2014 р. частка чорних металів складала 23,9%, мінеральних продуктів – 11,3%, продукції хімічної галузі – 5,7% [10].

2. Не всі вітчизняні підприємства здатні конкурувати із зарубіжними виробниками не лише на зовнішніх ринках, а й на вітчизняному. Спостерігається домінування товарів іноземного виробництва на внутрішньому споживчому ринку та втрата вітчизняними виробниками певних його сегментів, де переважає імпортна складна побутова техніка, меблі, автомобілі та відсутнє нарощування внутрішнього конкурентоздатного виробництва.

3. Невикористання внутрішніх резервів розвитку високотехнологічних галузей. Зокрема частка вітчизняних медичних препаратів на внутрішньому ринку складає лише 33%. Нині в Україні зареєстровано понад 800 одиниць виробів медичного призначення і медичної техніки вітчизняного виробництва і понад 3 000 – імпортного виробництва [6].

4. Загальне зниження індексу промислової продукції у добувній та переробній промисловості (у 2014 р. цей показник для добувної галузі становив 86,3, для переробної – 90,7, у 2013 р. відповідно 100,8 та 92,7) [10].

5. Використання на вітчизняних підприємствах морально застарілих технологій та виробничого обладнання, що погіршує перспективи зміцнення конкурентоспроможності не лише на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку продукції (ступінь зносу основних засобів загалом в економіці оцінюється на рівні близько 75,0%). Найбільший рівень зношування спостерігається в переробній промисловості, освіті, транспорті та зв'язку, тобто у галузях інвестиційного спрямування [3, с. 17].

Зупинимося на проблемах розвитку окремих галузей виробництва. Особливої актуальності набувають певні перешкоди для конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, пов'язані із внутрішніми факторами, зокрема для металургійної галузі характерна висока енергоємність виробництва (в середньому на 30% вища, ніж у розвинених економіках). Використання застарілих технологічних процесів та низький рівень впровадження прогресивних технологій призводить до зниження рівня конкурентоспроможності і скорочення обсягів виробництва.

У розвинених країнах частка машинобудівних виробництв коливається від 30 до 50% загального обсягу промисловості (ФРН – 53,6%, Японія – 51,5%, Англія – 39,6%, Італія – 36,4%, КНР – 35,2%), що забезпечує технічне переозброєння всієї промисловості кожні 8–10 років [8]. В Україні частка машинобудівної галузі становить лише 18%.

Проблеми у конкурентоспроможності інших галузей, зокрема хімічної промисловості, частково пов'язані із зовнішніми чинниками, зокрема цінами на природний газ та збільшенням обсягів імпорту мінеральних добрив, сировина яких дешевша за вітчизняну (імпорт мінеральної продукції в Україну у 2014 р. становив 29,5% від загального обсягу імпорту, продукції хімічних галузей – 12,5%; у 2013 р. відповідні показники склали 29,1% та 11%) [10].

Для деяких галузей, наприклад деревообробної, спостерігається асиметричність зовнішньої складової. У 2013 р. обсяги випуску продукції вітчизняної деревообробної галузі (виробництво деревини та виробів з деревини, крім меблів) зросли на 10,7% порівняно з 2012 р. за основними видами продукції (крім деревостружкових необроблених плит, де спостерігалось зни-

ження обсягів випуску на 13,1% порівняно із 2007 р.). При цьому у загальному обсязі вітчизняного експорту частка деревини і виробів з деревини становить лише 1,8% [5]. У товарній структурі експорту цієї групи переважає в основному продукція сировинного призначення, а в імпорті – продукція з високою доданою вартістю, що обумовлено як технологічною відсталістю галузі, так і виготовленням іноземної продукції з вітчизняної сировини.

І нарешті, легка промисловість знижує рівень виробництва (індекс промислової продукції у 2014 р. становив 95,2 через «тонізацію» виробництва товарів легкої промисловості, а також завдяки імпорту товарів виробництва Турецької Республіки та КНР за заниженою митною вартістю та так званому «секонд-хенду» [1]. Водночас виробництво конкурентоспроможної продукції теж значно залежить від імпорту сировини і обладнання.

Таким чином, названі галузі потребують захисту держави як у площині обґрунтованої внутрішньої економічної політики (банківське кредитування, сприяння інноваційній активності, послаблення регуляторного тиску), так і зовнішньоекономічної політики, особливо виваженого галузевого протекціонізму захисту внутрішнього ринку.

Поширеним інструментом захисту національного товаровиробника є імпортне мито, економічна сутність якого проявляється у зниженні конкурентоспроможності імпорту. Як відомо, переважно митом оподатковується імпорт, експорт товарів регулюється митом у слабозвинених економіках, до яких належить і Україна, із практикою застосування експортного мита.

В Україні мито залишається одним з інструментів регулювання зовнішньої торгівлі з переважанням адвалерних ставок і застосуванням специфічних та комбінованих ставок до окремих груп товарів.

На цьому етапі митно-тарифна політика України загалом відповідає вимогам СОТ з характеристиками виваженості та спрямованості як на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тінювих потоків імпорту, так і на захист національного товаровиробника.

Як вважають вітчизняні науковці, відносини між Україною та СОТ мають асиметричний характер, який щодо імпортного мита проявляється у наступному: більш низькі ставки імпортних мит на більшість інших товарів, ніж ставки у країнах-засновниках та у більшості країн-членів СОТ; диспропорція у використанні адвалерної та неадвалерної форм митного тарифу; не закладається значної ескалації митного тарифу за рівнем переробки товару, не застосовуються пікові ставки на окремі товарні позиції, орієнтовані на фактичну заборону їхнього імпорту та ін. [4]. Асиметричність проявляється і у використанні нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Попри те, що мито дійсно ефективно захищає конкретну галузь в країні, воно має внутрішню суперечливість – при його запровадженні найбільш втрачає вітчизняний споживач, тому ефективність застосування мита для захисту вітчизняного виробника можлива до певної межі. Вітчизняний виробник за таких умов повинен підвищувати свою конкурентоспроможність не лише за допомогою державного захисту, а й власної економічної політики на підприємстві.

З набуттям чинності Закону України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року» від 28 грудня 2014 р. передбачено встановлення додаткового імпортного збору з товарів, що ввозяться на митну територію України у митному режимі імпорту, незалежно від країни походження цих товарів та укладених Україною угод (договорів) про вільну торгівлю. Згідно із законом, додатковий імпортний збір справляється за такими ставками [2]:

- 10% – для товарів, що класифікуються у товарних групах 1–24 УКТЗЕД;
- 5% – для товарів, що класифікуються у товарних групах 25–97 УКТЗЕД;
- 10% – для товарів, що підлягають оподаткуванню ввізним митом відповідно до ст. 374 Митного кодексу України.

На початку 2008 р. представники України та ЄС домовилися про врегулювання питання щодо експортного мита. Відповідними законодавчими актами передбачено поступове зниження мита на зазначений перелік продукції (брухт чорних металів, жива худоба, шкіряна сировина, насіння соняшнику, льону та рижю). Додатково існують пропозиції про введення експортного мита на ріпак та сою.

Усі інші заходи, що застосовуються країнами світу та Україною, належать до групи нетарифних. Нетарифні методи в Україні переважно використовуються тимчасово, тому їх нормативно-правовим забезпеченням є не закони, а оперативні інструкції, нормативно-розпорядчі документи органів державного управління.

Хоча можливість нетарифного регулювання імпорту в Україні істотно обмежені через зобов'язання незастосування мінімальних імпортних цін та імпортних квот. Тому нині в Україні використовується переважно ліцензування та паратарифні заходи.

У 2015 р. в Україні підлягає ліцензуванню [7]:

- експорт срібла, золота, відходів або брухту дорогоцінних металів, газ природний у газоподібному стані українського походження, шлак, зола та залишки (відходи), що містять переважно цинк або мідь (останні одночасно із квотуванням);

- експорт та імпорт оптичного полікарбонату для виробництва дисків для лазерних систем зчитування та обладнання для виробництва дисків для лазерних систем зчитування;

- експорт та імпорт широкого переліку озоноруйнівних речовин;
- експорт та імпорт товарів, що можуть містити озоноруйнівні речовини;
- експорт товарів із вмістом легованих чорних металів, кольорових металів та їх сплавів;
- експорт антрацити.

Також затверджений перелік товарів, імпорт яких з Республіки Македонія підлягає ліцензуванню у 2015 р. в рамках тарифної квоти відповідно до положень Угоди про вільну торгівлю між Україною та Республікою Македонія від 18 січня 2001 р. [9].

У світовій практиці паратарифні заходи використовуються як компенсуючий захід для вирівнювання умов реалізації імпортих і вітчизняних товарів, переважно як внутрішні податки, застосовані до імпортованих товарів. Подібна практика властива багатьом країнам, насамперед у формі акцизного збору і податку на додану вартість. В Україні цей акциз на визначені групи товарів, перелік яких розширений із 1 січня 2015 р. (сигарети, алкогольні напої, нафтопродукти, автомобілі, моторні транспортні засоби, електрична енергія) та податок на додану вартість при ввезенні товарів на митну територію України, що нараховується за визначеною методикою.

Враховуючи це, видається доцільним регулювання імпортих надходжень з огляду їх необхідності для розвитку економіки країни. Йдеться про торгові преференції та зниження мита для імпорту високотехнологічного обладнання для оновлення машинобудівної, хімічної галузей, видобутку природного газу. Ефективним може стати введення так званого заохочувального мита (зниження мита на певний відсоток від тарифних ставок), які застосовуються для стимулювання імпорту інвестиційних товарів.

Важливим залишається контроль за правильністю нарахування митної вартості імпортих товарів, усунення можливостей для викривлення або маніпуляцій із зазначеною категорією, особливо при ввезенні продукції легкої промисловості. Не можна не вказати на актуальність розвитку систем сертифікації та контролю якості імпортих продукції, насамперед у поставках медичних препаратів та обмеженні імпорту препаратів-генериків, аналоги яких виготовляє вітчизняна фармацевтична галузь.

Слід приділяти увагу детінізації імпортих поставок та протидії контрабанді шляхом налагодження співпраці митних органів України з митними службами інших країн. Загальні збитки держави від контрабанди щорічно оцінюють в обсязі близько 300 млн грн. Митна політика не може бути дієва без застосування інструментів контролю за обігом імпортих товарів на внутрішньому ринку, тому слід уніфікувати митні та податкові документи.

Необхідно розробити заходи для стабілізації імпорту агропродовольчої продукції (кукурудза, тютюнова сировина, плодоовочева продукція). Незважаючи на те, що обсяги експорту продукції агропромислового комплексу є значно більшими, ніж обсяги імпорту, не можна вважати раціональним збільшення обсягу імпорту аграрної продукції.

Потребують уніфікації ставки мита на товари, що мають ідентичні або подібні характеристики, що сприятиме демотивації декларування імпорту у товарній позиції, на яку встановлена нижча ставка згідно з Єдиним митним тарифом. Необхідно протидіяти ввезенню на територію України продуктів харчування та споживчих товарів низької якості через взаємодію митних органів з правоохоронними та органами державного контролю за якістю, що дозволить істотно зменшити обсяги імпорту продуктів харчування та товарів, які не відповідають державним стандартам якості України.

Важливим є приведення рівня технічного забезпечення митних органів України до рівня провідних країн, використання митними органами новітніх технологій контролю та позитивного міжнародного досвіду, вдосконалення процедур митного контролю, організації оперативного обміну інформацією між відомствами для запобігання недобросовісній конкуренції на ринку України, а також укладення меморандумів та угод, спрямованих на усунення зайвих митних формальностей і спрощення митного оформлення товарів критичного імпорту.

Висновки. Функціями митної політики передбачено захист внутрішнього ринку країни та вітчизняних виробників від іноземної конкуренції за допомогою низки загальнодержавних інструментів. На сьогоднішньому етапі митна політика України спрямована на удосконалення системи митно-тарифного регулювання відповідно до європейських та загальносвітових стандартів.

Важливість раціональної митної політики як інструменту захисту внутрішнього ринку також підтверджена тенденціями розвитку окремих галузей промисловості, низкою проблем у економічному зростанні та необхідністю мінімізації негативного впливу зовнішніх факторів. Основні напрями митної політики повинні передбачати регулювання та стабілізацію імпортих поставок окремих товарних груп, зниження ввізного мита на високотехнологічне обладнання, контроль за дотриманням правил митного оформлення, детінізації імпортих поставок, співробітництва з митними органами іноземних країн тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронін О. Чому нас вдягають турки та китайці [Електронний ресурс] / О. Воронін. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>.
2. Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу Укра-

- їни відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-19>.
3. Касьянова Н.В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, методи та моделі / Н.В. Касьянова ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Д. : СПД Купріянов В.С., 2011. – 374 с.
 4. Кизим М.О. Вплив асиметрії умов членства України в СОТ на її зовнішню торгівлю з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС / М.О. Кизим, І.Ю. Матюшенко, С.В. Беренда, І.В. Ярошенко // Бізнес-інформ. – 2014. – № 4. – С. 8–18.
 5. Купчак П. Перспективи розвитку деревообробної промисловості в Україні [Електронний ресурс] / Купчак П. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.
 6. Організація оптової реалізації лікарських засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intranet.tdmu.edu.ua>.
 7. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2015 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1-2015>.
 8. Ткачова Н.П. Машинобудування України: сучасний стан та перспективи розвитку конкурентних переваг [Електронний ресурс] / Н.П. Ткачова. – Режим доступу : <http://archive.kpi.kharkov.ua/View/20136>.
 9. Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/807_200.
 10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.